

УДК 7.01+130.2](410)"19"Кол:159.954.2](045)
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9266-5672>
DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-25-2024-1.58-65>

«ЛЮЗОРНІ ПОЧУТТЯ» ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТЕОРІЇ УЯВИ (НА МАТЕРІАЛІ «ПРИНЦИПІВ МИСТЕЦТВА» Р. ДЖ. КОЛІНГВУДА)

Тернова

Марина Володимирівна

кандидатка філософських наук,
доцентка кафедри суспільних наук,
Київський національний
університет театру,
кіно і телебачення
імені І. К. Карпенка-Карого,
м. Київ
m.ternova@knutkt.edu.ua

Maryna Ternova

Ph.D. (Philosophy),
associate professor at the department
of social sciences, Kyiv National
I. K. Karpenko-Kary Theatre,
Cinema and Television University,
Kyiv
m.ternova@knutkt.edu.ua

Анотація. Зазначено, що ґрунтовна монографія відомого англійського філософа, історика науки та теоретика мистецтва Р. Дж. Колінгвуда «Принципи мистецтва» складається з трьох «книг», кожна з яких охоплює низку важливих проблем, що мають принципово важливе значення і для історії, і для теорії мистецтва, і для культурології. З огляду часу можна стверджувати, що Р. Дж. Колінгвуд намагався зв'язати зміст трьох «частин» монографії, підкресливши їхню наскрізну ідею — артикуляцію англійського науковця на цілісності часових вимірів «минуле — сучасне». Саме феномен «цілісність» і є опертям для гармонізації теоретичного матеріалу всіх трьох «складових» монографії «Принципи мистецтва».

Акцентовано, що проблематика одного з розділів другої «книги» — «Теорія уяви» є базовою для цієї статті, у якій задіяний потенціал загальнонаукових методів аналізу: історизм, систематизація, порівняння та узагальнення досліджуваної проблеми. Заявлені методи ґрунтуються на принципі паритетного підходу, що дозволяє враховувати досвід низки гуманітарних наук, серед яких виокремлено культурологію, філософію, психологію, мистецтвознавство.

Підкреслено, що аналіз як «люзорних почуттів», так і дотичної до них низки інших питань актуалізує проблему понятійно-категоріального апарату, у цілому роблячи необхідною аргументацію нових понять. Монографія «Принципи мистецтва» демонструє, по-перше, постійний інтерес Р. Дж. Колінгвуда до оновлення засобів дослідження гуманітарного знання, по-друге, його намагання не зруйнувати зв'язок греко-римської традиції мислення з сучасною європейською гуманістикою за рахунок збереження базових понятійно-категоріальних структур, по-третє, постійне використання зразків тлумачення «транскультурних» понять європейськими мовами, що значно ускладнює дослідницький процес адаптації колінгвудівських ідей.

У статті запропоновано авторську модель інтерпретації заявлених проблем, проте враховується досвід Р. Дж. Колінгвуда щодо подвійного оперування окремими поняттями, який зокрема стосується поняття «ілюзія», що означає і «ілюзію гри», і структурний елемент теорії уяви.

Відтворено історико-філософську традицію осмислення сегментів спадщини Р. Декарта та Джона Локка, а історико-філософський матеріал представлено на засадах персоналізованого підходу, що визначається як наріжний у логіці культурологічного аналізу.

Ключові слова: «ілюзорні почуття», «теорія уяви», «ілюзія гри», «типологія почуттів», помилковість почуття, гіпотеза.

Вступ. Проблеми, що розглядаються в цій статті, мають як самоцінне значення, так і репрезентують специфіку англійської гуманістики першої половини ХХ століття, зокрема, представлену на сторінках «Принципів мистецтва» Робіна Джорджа Колінгвуда (1889–1943) — філософа, історика науки, теоретика мистецтва. Аналізуючи феномен «уява», який, так би мовити, супроводжує процес художньої творчості, англійський дослідник, з одного боку, аргументував структурні елементи уяви, зробивши особливий наголос на «ілюзорних почуттях», а з іншого «реанімував» історико-філософську позицію деяких мислителів, котрі, не прийшовши до спільної думки, актуалізували потенціал теоретичних дискусій. Оскільки концепція, запропонована Р. Дж. Колінгвудом, є авторською, вона природно містить ознаки полемічності. Окрім цього, важливе смислове навантаження припадає на поняття «гіпотеза», тим паче, що, за визнанням самого Р. Дж. Колінгвуда, одна з висунутих ним гіпотез виявилася помилковою.

Залучаючи в простір своїх інтересів концепції таких видатних персоналій як Р. Декарт, Дж. Локк, Дж. Берклі, Д. Г'юм, І. Кант, Р. Дж. Колінгвуд жорстко дотримується засад хронологічного підходу. Опертям для його теоретичних орієнтирів є проблема художньої творчості загалом і її окремі складові зокрема. Усе це створює інтегроване дослідницьке поле, опрацювання якого вимагає виходу в міждисциплінарний контекст, яке формують культурологія, історія філософії, психологія та певною мірою естетика.

На нашу думку, варто констатувати, що різнорівневі проблеми, пов'язані з художньою творчістю, доволі активно презентовані на теренах українського гуманітарного знання. Окрім загальнотеоретичних питань мовиться про уяву, про асоціації як стимул творчого процесу, про художнє мислення, про засоби й художні прийоми вироблення професійних навичок у майбутніх акторів, музикантів, живописців та хореографів. Матеріал статті, певною мірою, спирається на дослідження І. Живоглядової, О. Кайдановської, Л. Левчук, Р. Ляха, М. Малихіної, О. Оніщенко, О. Поліщук, О. Рябініної, В. Сидоренка, О. Туриніної, Ю. Юхим.

Усе означене дозволяє сформулювати *мету* статті, а саме: відштовхуючись від історико-філософської традиції, розглянути «ілюзорні почуття»

в контексті структурних елементів теорії уяви.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи аналізу: історизм, систематизація, узагальнення досліджуваної проблеми. Принцип історизму передбачає осмислення «ілюзорних почуттів» під кутом зору теоретичних трансформацій, що підсилює значення історичної ретроспекції як специфічної модифікації історизму. У контексті історичної реконструкції особливої ваги набуває хронологічний метод, який дозволяє дотримуватися послідовності оприлюднення конкретних теоретичних положень. Спираючись на потенціал порівняльного методу, порівнені теоретичні висновки доби середньовічної філософії з напрацюваннями першої половини ХІХ століття.

Результати. Оскільки на сторінках «Принципів мистецтва» проблема «ілюзорних почуттів» заявлена як наукова новизна, особливе навантаження лягає на з'ясування її витоків. Це, на нашу думку, дозволяє зрозуміти й причини, що спонукали Р. Дж. Колінгвуда поєднати поняття «ілюзія» та «почуття» та аргументувати існування на теренах гуманітарного знання особливого сегменту людської почуттєвості — «ілюзорних почуттів».

Принадно зауважимо, що стосовно поняття «ілюзія» Р. Дж. Колінгвуд застосував принцип «подвійного використання», на який упродовж роботи над монографією «Принципи мистецтва» спирався неодноразово. У нашій статті «Театр у видовій структурі мистецтва: досвід Р. Дж. Колінгвуда» (2021) ми показали, яку увагу дослідник приділяв як історії театру, починаючи від давньогрецької традиції, так і сучасному стану англійського сценічного мистецтва. Саме щодо аналізу ігрової діяльності людини він і вживав поняття «ілюзія» (театральна чи ігрова). Ця професійно відпрацьована ілюзія, специфіку якої Р. Дж. Колінгвуд фіксує у 1-й «книзі» своєї монографії, не має нічого спільного з «ілюзорними почуттями», які є структурним елементом теорії уяви.

Реалізація проблематики статті вимагає передусім чіткого окреслення дослідницького простору, що дозволяє висунути або припущення, або чітко окреслену гіпотезу стосовно існування «ілюзорних почуттів», а пізніше й аргументувати правомочність подібної ідеї. Варто визнати, що найменш перша частина дослідницького завдання дозволила Р. Дж. Колінгвуду реалізуватися доволі упевнено, визначивши «теорію уяви» як простір,

де «базується» новий сегмент чуттєвості. На уявному другому рівні своєї концепції вчений успішно співвідніє психолого-психофізіологічні стани «відчуття — уява».

Задля реалізації означеного завдання включити «ілюзорні почуття» в контекст «теорії уяви» Р. Дж. Колінгвуд переглянув термінологію, з якою планував працювати. Варто визнати, що до питання термінологічного забезпечення дослідження Р. Дж. Колінгвуд підійшов доволі творчо, запропонувавши у своїй монографії «розподіл між, наприклад, «дійсним баченням» кольорової плями і «уявленням» такого».

Деталізуючи власну думку, англійський науковець зазначає:

«Я піднімаю голову, дивлюсь у вікно і «бачу» простір зелених лугів. Я закриваю очі та внаслідок свідомого зусилля «уявляю» той самий зелений простір або принаймні щось дуже схоже» (Collingwood, 1938, p.163).

Пояснюючи власні враження, Р. Дж. Колінгвуд підкреслює, що в першому випадку колір з'являється перед ним, коли він дивиться на те, що «реальне тут». Тоді, як у другому випадку це «вигадка» його уяви, яка створює колір, незважаючи на відсутність згаданих вище реальних умов.

У представлених нами розмислах Р. Дж. Колінгвуда ключовими словами, на які варто звернути особливу увагу, виступають такі: зусилля, вигадка, «реальність — уява». Їх можна прийняти на так би мовити побутовому рівні, визнаючи правомірність позиції Р. Дж. Колінгвуда. Однак, запропонована ним конструкція є вкрай дискусійною, якщо трансформувати її в простір художньої творчості. Адже митцеві, у царині якого б виду мистецтва він не працював, не потрібно закривати очі або докладати зусилля, щоб «перевести» реальний зелений колір в уявний чи навпаки. Для створення художнього твору може мати значення «вигадка» та «реальність уяви». Проте «вигадка» реалізує свій потенціал лише тоді, коли «щось» не існує в реальності та митець, «закривши очі», жодними зусиллями не примусить себе побачити те, чого не існує. Співвідношення «реальність — уява» може бути дотичним до творчості, якщо матиме таку ланку, а саме: «реальність — уява — фантазія». Отже, значення «уяви» полягає в стимулюванні «фантазії» митця,

і ці дві константи у творчому процесі зазвичай активно взаємодіють.

Наступний блок термінів, які Р. Дж. Колінгвуд вважає за необхідне оновити, розподіляються на дві групи. Перша намагається

«підкреслити подібність між видимими й уявними кольорами (або ж актами бачення і уяви) і з бажанням підкреслити різницю між ними» (Collingwood, 1938, p.163).

До неї, на думку Р. Дж. Колінгвуда, варто віднести такі термінологічні структури, у яких «справжнє бачення» і «уявне» з однаковим успіхом називають «відчуттями», а те, що ми «реально бачимо» і що «уявляємо, без розмежування називається почуттями або почуттєвими даними». Означені розміркування англійського науковця завершуються введенням у теоретичний ужиток формально-логічної структури «ілюзорні почуття». Це «введення» здійснюється так:

«...створюються додаткові модифікації, наприклад, різниця може бути зроблена між відповідними дійсності та ілюзорними почуттями» (Collingwood, 1938, p.163).

Наразі привертає увагу множинність типів почуттів, якими оперує Р. Дж. Колінгвуд: почуття, почуттєві дані, почуття, що відповідають дійсності, ілюзорні почуття. На нашу думку, аби збагнути чому досліднику було необхідно так ускладнювати типи почуттів, варто окреслити зміст поняття

«почуття — специфічні людські узагальнені переживання, задоволення або незадоволення яких викликають позитивні або негативні емоції: радість, любов, гордість або сум, гнів, сором. Почуття знаходяться в просторі емоцій та настроїв, проте на відміну від цих станів людини, які мають суто суб'єктивний характер, почуття містять чітко виражену об'єктивну прив'язку до когось чи до чогось» (Почуття, 2024).

Доцільно констатувати, що Р. Дж. Колінгвуд оперує цілою низкою модифікацій поняття «почуття», не надаючи йому жодного забарвлення, яке хоча б натякало на переживання чи емоції. У його

інтерпретації це лише структура, за допомогою якої можна викликати зацікавлене ставлення фахівців до «ілюзорних почуттів».

Опрацювання формально-логічної структури «ілюзорні почуття» потребує чіткого розуміння терміну «ілюзія (від лат. *illusion*) — помилка, обман: викривлене, хибне сприймання дійсності» (Ілюзія, 2024).

Заявивши та поступово вводячи в контекст свого дослідження «ілюзорні почуття», Р. Дж. Колінгвуд зосереджує увагу на другому типі термінології, у площині якої

«вживання слів «відчуття» та «почуття» обмежується тільки тими випадками, коли ми «дійсно бачимо». У випадку, коли ми уявляємо, використовується інші слова, наприклад, те, що ми уявляємо, називається «образом». Зазначимо, що дещо дискусійним є висновок науковця, згідно з яким «ми отримуємо чіткий буквальний паралелізм між почуванням почуття і уявою образу» (Collingwood, 1938, p.164).

Як відомо, в естетиці та мистецтвознавстві відбувається процес поєднання «образ — почуття», оскільки саме «образ» викликає почуття задоволення чи незадоволення. Однак, розмисливши автора «Принципів мистецтва» «рухаються» в іншому напрямі. Вчений зосереджений на аргументації термінологічного оновлення — у його площину потрапляють або окремі терміни, або їхні сполучення: «почуттям» він визначає те, що ми відчуваємо, різні види відчуттів отримують назви «бачення», «слухання», а відповідні види почуттів називає «кольорами», «звуками», «запахами».

На нашу думку, Р. Дж. Колінгвуд помітно перецінив свої можливості, оскільки по суті оперує загальновідомими термінами, намагаючись «притосувати» їх задля опрацювання співвідношення «реальність — уява». Водночас, не можна не побачити стилістичну недбалість дослідника, скажімо щодо структури «почуттєвість почуття».

Р. Дж. Колінгвуд не міг не розуміти штучності принципу «плетення мережива», який він застосовував, намагаючись не стільки оновити термінологію, скільки «вписати» себе в рух видатних філософів, як-от: Р. Декарт, Дж. Локк, Дж. Берклі, Д. Г'юм, І. Кант, котрі задовго до англійського науковця намагалися концептуалізувати відчуття, почуття,

реальність, уявність, кольори, звуки, дотики, які в різних модифікаціях «рухаються» між реальністю та уявою. У теоретичному аспекті їм так само було складно, як і Р. Дж. Колінгвуду, проте їхні зусилля збереглися в історії гуманітарного знання, передусім завдяки постановці конкретних питань.

Оновлення понятійно-категоріального апарату як в просторі проблеми «відчуття — уява», так і шляхом пошуків засобів забезпечення дослідницького процесу щодо «теорії уяви» в плані постановки проблеми, вочевидь є здобутком зусиль Р. Дж. Колінгвуда. Однак штучність загальної конструкції «відчуття — почуття», численність необґрунтованих варіацій поняття «почуття» робить його розвідку доволі суперечливою.

На відміну від першого рівня концепції англійського ученого її другий рівень «Історія проблеми: від Декарта до Локка» сприймається як органічна історико-філософська складова. Ми вже зазначали, що на європейських теренах Р. Дж. Колінгвуда як історика науки цінували доволі високо. Це підтверджує проведений ним аналіз теоретичного простору «Декарт — Локк». Як підкреслює автор «Принципів мистецтва»,

«конструктивні зусилля середньовічної філософії спиралися на припущення, що відчуття взагалі дає нам реальне знайомство з реальним світом» (Collingwood, 1938, p.165).

Наразі він свідомо двічі експлуатує поняття «реальне», що свідчить про суперечливість позиції Р. Дж. Колінгвуда за зіткнення однорідних понять і розуміння їхнього місця в дослідницькому процесі.

Таке припущення, на думку англійського науковця, було дискредитовано скептиками XVI століття, а

«проблема відмінності реальних відчуттів щодо уявних і як результат (без відмови від останнього) захисту від ілюзій, що виникають під час змішування першого та другого була поставлена на порядок денний Декартом» (Collingwood, 1938, p.165).

Р. Дж. Колінгвуд визнає, що Рене Декарт (1596–1650), котрий, певною мірою, знаходився під впливом скептиків, визнав, що

«шляхом безпосереднього спостереження він не отримає способу рішення, чи сидить він насправді перед вогнищем, або ж йому здається, що він сидить перед вогнищем».

Ядро доктрини видатного французького філософа, на думку автора «Принципів мистецтва», полягає у твердженні про недостовірність або облудливість почуттів. Як результат, англійський теоретик вважає за необхідне підкреслити, що Р. Декарт не заперечує існування такої реальної речі, як відчуття.

«Усе, що він заперечував — це можливість відрізнити реальне відчуття від уявного за допомогою будь-якого методу, що не залучає математичних розмислів» (Collingwood, 1938, p.165).

Варто підкреслити, що автор «Принципів мистецтва», хоча й ескізно, однак з доволі точними наголосами реконструює позицію таких мислителів, як Гоббс, Спіноза, Лейбніц, котрі, маючи певні зауваження, усе ж виявилися близькими до Декарта. Новий крок щодо осмислення означених питань і корекції термінології зміг зробити лише Джон Локк (1632–1704). Посилаючись на локківське дослідження «Дослід стосовно людського розуму» (1690), Р. Дж. Колінгвуд артикулює, що на його сторінках доволі переконливо відпрацьовується теза про відмінність «реальних ідей» від ідей «фантастичних». Однак, ця думка тим не менш не була трансформована у твердження, згідно з яким необхідно відокремлювати реальні почуття від уявних.

Згідно з інтерпретацією Р. Дж. Колінгвуда, позиція Дж. Локка багато в чому збігається з позицією як Гоббса, так і картезіанців. Водночас, є і різниця між ним та попередниками:

«...вони говорять, що всі почуття уявні, натомість він стверджує, що всі вони реальні, проводячи водночас власний розподіл: «Усі наші прості ідеї реальні». Єдиний клас ідей, котрим він дозволяє бути фантастичними — це певні складні ідеї, які ми формуємо за власним бажанням об'єднуючи прості ідеї як нам заманеться» (Collingwood, 1938, p.166).

Принагідно підкреслимо, що інтерпретація

Р. Дж. Колінгвудом локківської позиції суголосна з тими акцентами, які виявляються в сучасній українській гуманістиці:

«...він (Дж. Локк — авт.) дійшов висновку, що всі людські знання мають досвідне походження, причому вони впливають не лише з зовнішнього (відчуття), а й з внутрішнього (рефлексія) досвіду. В основі будь-якого знання знаходяться прості ідеї, які виникають в результаті дії на людський розум первинних (протяжність, фігура, щільність, рух) та вторинних (колір, запах, смак, звук) якостей тіл» (Локк, 2002, с. 342).

Нормативи статті не дозволяють нам у розгорнутому вигляді представити здійснену Р. Дж. Колінгвудом реконструкцію теоретичних шукань Берклі, Г'юма, Канта на теренах проблем «відчуття — почуття» чи «структура почуттів», оскільки метою нашої наукової розвідки є «ілюзорні почуття», які, за твердженням автора «Принципів мистецтва», з одного боку, є засобом поглиблення наших знань щодо феномену «відчуття — уява», а з іншого, мають бути включеними в контекст «теорії уяви».

На нашу думку, аналізу «ілюзорних почуттів» повинно передувати доволі відверте зізнання Р. Дж. Колінгвуда: «...на нас не тиснуть відкриття жодної філософської школи» (Collingwood, 1938, p.176). Враховуючи категоричність цієї заяви, цілком слушним можна вважати й таке твердження науковця: «ми повинні підійти до цієї проблеми самостійно і напрямець», що фактично означає включення в контекст наукових розмислів проблеми «ілюзорних почуттів».

Її потенціал, на наше глибоке переконання, актуалізує звернення до поняття «контекст», яке використовується доволі часто, проте, переважно без відповідного тлумачення:

«Контекст — у найширшому значенні — сукупність деяких обставин, від яких залежить значення або сенс будь-якого знаку, вислову, тексту, дії» (Лісовий, 2002, с. 298).

Щодо використання «контексту» у нашому випадку, слід звернути увагу і на сутність терміну «текст», адже за твердженням В. Лісового, «живучість текстів залежить від того, наскільки їм прита-

манний певний сенс, який не вичерпується їхньою «вписаністю» в дану суспільно-історичну ситуацію...» (Контекст, 2002, с.298).

На наше переконання, оперування поняттям «контекст» стосовно «ілюзорних почуттів» цілком доречно, оскільки, за словами В. Лісового, «роль контексту залежить від особливостей даної сфери діяльності. Розв'язання теоретичної проблеми не залежить безпосередньо від ситуативного контексту». Використання «ситуативного контексту» при аналізі «ілюзорних почуттів», дозволяє побачити в ньому допоміжний елемент до інтерпретації цієї вкрай складної проблеми не впливаючи на зміст.

Презентуючи формально-логічну структуру «ілюзорні почуття», Р. Дж. Колінгвуд пропонує згадати про «здоровий глузд», адже «на перший погляд, якщо ми скажемо, що розділяючи почуття на два класи, реальний та уявний, ілюзорними почуттями можна назвати уявні почуття, які помилково приймаються нами за реальні, це може здатися переконливим розвитком поглядів, які відповідають здоровому глузду» (Collingwood, 1938, p.176).

Аби його позиція була переконливою і беззастережно приймалася б іншими, Р. Дж. Колінгвуд звертається як до стану сну так і до феномену сновидіння і стверджує: «Уві сні я дивлюсь на море, небо, гори і кольори, які я бачу — вони є уявними кольорами, хоча, оскільки мій сон містить елемент ілюзії, я приймаю ці кольори за реальні. Саме ця помилка перетворює уявні почуття на ілюзорні» (Collingwood, 1938, p.176).

Присвятивши, по суті більшу частину другої «книги» обґрунтуванню «ілюзорних почуттів», Р. Дж. Колінгвуд констатує, що «не існує особливого класу ілюзорних почуттів. У цих кольорах немає жодної особливості, завдяки якій вони можуть вважатися ілюзорними. Називаючи їх ілюзорними, ми тільки говоримо, що стосовно цих кольорів ми помилилися» (Collingwood, 1938, p.176–177).

Власну теоретичну помилку щодо можливості існування «ілюзорних почуттів» Р. Дж. Колінгвуд коментує у доволі своєрідний спосіб: «Аби врятувати свою честь — честь мислителя, ми можемо зробити вигляд, що помилка пов'язана не з нами, а з цими кольорами і звинуватити їх у тому, що вони якоюсь силою нав'язують нам цю помилку. Однак, усе це лицемірство. Не існує нічого такого, що могло б силою ввести у простір помилки мислячу людину. А як би таке могло трапитися насправді,

помилку ніколи не вдалося б виправити і ми ніколи не змогли б назвати її ілюзією» (R. G. Collingwood, 1938, p.177).

Варто констатувати, що «мислителів» (термін Р. Дж. Колінгвуда — авт.), котрі б на сторінках своєї монографії визнавали б помилковість теоретичної гіпотези, намагалися б пояснити причини цієї помилки й представити можливі контраргументи, у гуманітарному просторі доволі мало. Відверте визнання того, що сформульована ним гіпотеза виявилася помилковою, з одного боку дійсно демонструє чесність та дослідницьку порядність англійського теоретика, а з іншого актуалізує значення «гіпотези», роль якої не слід применшувати і стосовно гуманітарного знання.

На сторінках «Філософського енциклопедичного словника» (2002) поняття «гіпотеза (від грец. основа, припущення) — характеризується як спосіб пізнавальної діяльності, побудови ймовірного, проблематичного знання, коли формулюється одна з можливих відповідей на питання, що виникло під час дослідження». Це загальнотеоретичне визначення деталізується наступною тезою: «В проблемній ситуації відбувається висунення кількох логічно несумісних між собою гіпотез. Чим більше різноманітних питань розв'язується за допомогою певної гіпотези, тим більшою є її евристична цінність» (Гіпотеза, 2002, с.121).

Відштовхуючись від існуючого в українській гуманістиці визначення й пояснення сутності «гіпотези» і кооптуючи її у «добу Колінгвуда», можна припустити, що обрана ученим «гіпотеза» щодо утвердження «ілюзорних почуттів» і як самостійного типу почуттів, і як структурного елементу теорії уяви, внаслідок своєї помилковості, не мала «евристичної цінності», а відтак Р. Дж. Колінгвуд мусив шукати інші шляхи доведення засад теорії уяви.

Автор «Принципів мистецтва», визнавши помилковість гіпотези, яку він висунув і на яку спирався, починаючи дослідження, фокусує увагу на дещо іншому аспекті. Він розглядає «ілюзорні почуття» не посилаючись на різницю між почуттями уявними та реальними. Внаслідок цього, виникає наступне твердження: «Будь-яке почуття ілюзорно настільки, наскільки ми, сприймаючи його, потрапляємо у простір помилки» (Collingwood, 1938, p.177).

Теза від тези, які розвиває Р. Дж. Колінгвуд,

визнавши невідповідність запропонованої ним гіпотези, ще більше заплутують його розмисли і свідчать про великі складнощі, які постають перед англійським науковцем щодо «здолання» проблеми типології почуттів. Це, зокрема, підтверджує наступне зізнання філософа: «Отже, ілюзорне почуття — це просто почуття, яке породжує помилки щодо зв'язків між цим почуттям і іншими почуттями. Концепція ілюзії зникає, перетворюючись на концепцію помилки» (Collingwood, 1938, p.178).

Висновки. Проблеми, порушені у статті, дають підстави зробити наступні висновки:

а) аналіз «ілюзорних почуттів» як структурного елементу теорії уяви, спонукав Р. Дж. Колінгвуда до розгорнутого представлення почуттів різного типу, зокрема, реальних та уявних. Типологія почуттів актуалізувала опрацювання співвідношення «відчуття — уява»;

б) здійснене дослідження висунуло на перший

план проблему термінології, необхідність оновлення якої оцінена Р. Дж. Колінгвудом як нагальна. Внаслідок цього виявилася специфічна манера ученого щодо подвійного використання певних понять;

в) поняттям, яке на сторінках «Принципів мистецтва» має подвійне значення, виступає як «ілюзія», що на думку англійського науковця, супроводжує театральну виставу. «Ілюзія» корегується простором використання та вживання сценою, а поняття «ілюзорні почуття» трансформується в «ігрову ілюзію»;

г) здійснивши ретельний аналіз «ілюзорних почуттів», порівнявши цей тип почуттів з реальними та уявними, Р. Дж. Колінгвуд констатував відсутність «ілюзорних почуттів» і визнав таким чином свою теоретичну помилку;

д) помилка англійського науковця актуалізувала як проблему наукової «гіпотези», так і її роль на теренах гуманітарного знання.

Література:

- Гіпотеза. (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис.
 Ілюзія. (2024). Відновлено з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ілюзія>
 Лісовий, В.С. (2002). Контекст. *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис.
 Локк, Джон. (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис.
 Почуття. (2024). Відновлено з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Почуття>
 Collingwood, R.G. (1938). *The Principles of Art*. Monography.

References:

- Collingwood, R.G. (1938). *The Principles of Art*. Monography.
 Hipoteza [Hypothesis]. (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. [Philosophical encyclopedic dictionary]. Abrys. (in Ukrainian)
 Iliuziia [Illusion]. (2024). Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ілюзія> (in Ukrainian)
 Lisovyi, V.S. (2002). Kontekst. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. [Context. *Philosophical encyclopedic dictionary*]. Abrys. (in Ukrainian)
 Locke, John. (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. [Philosophical encyclopedic dictionary]. Abrys. (in Ukrainian)
 Pochuttia [Feelings]. (2024). Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Почуття> (in Ukrainian)

Maryna Ternova

**«Illusory feelings» as a structural element of the theory of imagination
(based on the materials of «The Principles of Art» by R. G. Collingwood)**

Abstract. It is noted that the thorough monograph of the famous English philosopher, historian of science, and art theorist R. G. Collingwood "The Principles of Art" consists of three "books", each of which covers a number of important issues of fundamental importance for history, art theory and cultural studies. From the point of view of time, it can be argued that R. G. Collingwood tried to link the content of the three "parts" of the monograph, emphasizing their overarching idea, i.e. the English scholar's articulation of the integrity of the time dimensions "past — present". The phenomenon of "integrity" is the basis for harmonizing the theoretical material of all three "components" of the monograph "The Principles of Art".

It is emphasized that the problematics of one of the chapters of the second "book", i.e. "The Theory of Imagination" is the basis for this article, which uses the potential of general scientific methods of analysis, such as historicism, systematization, comparison, and generalization of the problem under study. The stated methods are based on the principle of a parity approach, which allows taking into account the experience of many humanities, including cultural studies, philosophy, psychology, and art history.

It is emphasized that the analysis of both "illusory feelings" and a number of other related issues actualizes the problem of the conceptual and categorical apparatus, generally necessitating the argumentation of new concepts. "The Principles of Art" demonstrates, firstly, R. G. Collingwood's constant interest in upgrading the means of researching humanitarian knowledge, secondly, his attempts not to destroy the connection between the Greco-Roman tradition of thinking and modern European humanism by preserving the basic conceptual and categorical structures, and thirdly, the constant use of samples of interpretation of "transcultural" concepts in European languages, which greatly complicates the research process of adapting Collingwood's ideas.

The article proposes the author's model of interpretation of the stated problems but takes into account the experience of R. G. Collingwood in the double operation of certain concepts, which in particular concerns the concept of "illusion", which means both the "illusion of play" and the structural element of the theory of imagination.

The historical and philosophical tradition of understanding segments of the heritage of R. Descartes and John Locke is recreated, and the historical and philosophical material is presented based on the principles of a personalized approach, which is defined as the cornerstone of the logic of cultural analysis.

Keywords: "illusory feelings", "theory of imagination", "illusion of play", "typology of feelings", false feeling, hypothesis.